

ALBERT EINSTEIN

Moj pogled na svet¹

O ŽIVLJENJSKEM SMISLU

Kakšen je smisel našega življenja, kakšen je življenjski smisel vseh živih bitij? Če poznamo odgovor na to vprašanje, pomeni, da smo religiozni. Sprašuješ: ali je sploh smiselno zastavljati takšno vprašanje? Odgovarjam: komur se njegovo lastno življenje in življenje njegovih soljudi zdita nesmiselna, ni le nesrečen, ampak je komajda sposoben živeti.

PRAVA VREDNOTA ČLOVEKA

Je v prvi vrsti odvisna od tega, v kakšni meri in v kakšnem smislu se mu je uspelo osvoboditi se jaza.

O BOGASTVU

Trdno sem prepričan, da nobeno bogastvo na svetu ne more voditi k napredku človeštva, tudi ne, če je v rokah človeka, še tako predanega nekemu cilju. Samo velika in čista osebnost kot vzor lahko vodi k plemenitim mislim in dejanjem. Denar privlači samo sebičnost in neustavljivo napeljuje k zlorabi.

Si lahko kdo predstavlja Mojzesa, Jezusa ali Gandhija z gromozansko vrečo denarja?

SKUPNOST IN OSEBNOST

Če razmišljamo o svojem življenju in stremljenju, kmalu opazimo, da so skorajda vsa naša dejanja in želje povezana z obstojem drugih ljudi. Opazimo lahko, da smo v tem kot celotna vrsta podobni družnim živalim. Uživamo jedi, ki so jih pripravili drugi, nosimo oblačila, ki so jih izdelali drugi, in bivamo v hišah, ki so jih sezidali drugi. Večino tega, kar vemo in o čemur smo prepričani, so nam posredovali drugi ljudje s pomočjo jezika, ki so ga ustvarili drugi. Naša miselna sposobnost bi bila brez jezika veliko bolj skromna, primerljiva bi bila s sposobnostjo mišljenja pri višje razvitih živalih. Priznati moramo, da se imamo za vse, v čemer imamo v prvi vrsti prednost pred živalmi, zahvaliti svojemu življenju v človeški skupnosti. Posameznik – ki bi ga od rojstva pustili samega – bi v svojem mišljenju in čutenju ostal na primitivni ravni in bi bil podoben živalim v takšni meri, kot si le stežka moremo predstavljati. To, kar nekdo je in kar pomeni, ni lekot posamezno bitje, ampak kot član večje človeške skupnosti, ki njegovo materialno in duhovno bivanje usmerja od rojstva do smrti.

Kakšna je vrednost človeka za njegovo skupnost, je v prvi vrsti odvisno od tega,

koliko so njegovo čutenje, mišljenje in delovanje naravnani k temu, da podpirajo bivanje drugih ljudi. Glede na to, kakšen odnos ima neki človek do tega, ga običajno označujemo kot dobrega ali zlega. Na prvi pogled se zdi, da so za presojo o nekem človeku ključnega pomena njegove socialne lastnosti.

Vendar takšno pojmovanje ni pravilno. Zlahka spoznamo, da vse materialne, duhovne in moralne dobrine, ki jih prejemo od družbe in se prenašajo iz generacije v generacijo, izvirajo od ustvarjalnih posameznikov. Eden je odkril uporabo ognja, drugi, kako se pridelujejo rastline za prehrano, tretji je iznašel parni stroj.

Zgolj posameznik lahko misli in s tem ustvarja nove vrednote za družbo; prav on je tisti, ki postavlja nove moralne norme, po katerih se ravna življenje skupnosti. Brez ustvarjalnih, samostojno mislečih in presojajočih osebnosti si ni mogoče zamisliti višjega družbenega razvoja, prav tako pa tudi nimogoč razvoj posameznih osebnosti brez družbe, ki jim nudi ugodna tla za razvoj.

Zdrava družba torej temelji tako na samostojnih posameznikih kot tudi na njihovi tesni socialni povezanosti. Upravičeno je bilo rečeno, da grško-evropsko-ameriška kultura nasploh, še zlasti kulturni razcvet v renesansi, ki je sledil stagnaciji Evrope v srednjem veku, temeljita na osvoboditvi in relativni osamitvi posameznika.

Poglejmo sedaj čas, v katerem živimo! Kako je z skupnostjo, kako z osebnostjo? Prebivalstvo v kulturnih deželah je v primerjavi s prejšnjimi časi izredno naraslo; v Evropi danes živi približno trikrat toliko ljudi kot pred sto leti. Toda število voditeljev se je nesorazmerno zmanjšalo. Množica pozna zgolj maloštevilne ljudi kot osebnosti na podlagi njihovih dosežkov. Organizacija je do določene mere nadomestila voditelje, zlasti na področju tehnike, v občutni meri pa tudi na področju znanosti.

Pomanjkanje individualnosti je še zlasti močno opazno na področju umetnosti. Slikarstvo in glasba sta se opazno izrodila in sta v

veliki meri med ljudstvom izgubila odmev. V politiki ne manjka le voditeljev, ampak sta se v veliki meri zmanjšala tudi duhovna samostojnost in občutek pravičnosti pri državljanih. Demokratična, parlamentarna organizacija, za katero je pogoj prav takšna samostojnost, se je na številnih mestih zamajala; nastale so diktature, ki jih ljudstvo prenaša, ker čut za dostojanstvo in pravice posameznikov ni več dovolj živ. Množico brez lastnega mnenja v kateri koli državi lahko časopisi v dveh tednih pripravijo do takšnega besa in razburjenja, da so možje, oblečeni v vojaške suknje, pripravljeni ubijati in se pustiti ubiti za ničvredne cilje nekogaršnjih interesov. Splošna vojaška obveznost se mi zdi najsršmotnejši znak za pomanjkanje osebnega dostojanstva, za katerim trpi danes naše kulturno človeštvo. Temu primerno ne manjka prerokov, ki naši kulturi napovedujejo skorajšnji propad. Sam ne sodim k takšnim pesimistom, ampak verjamem v boljšo prihodnost. To svoje trdno upanje bi rad na kratko utemeljil takole:

Sedanja znamenja propada po mojem izvirajo iz tega, da se je zaradi razvoja gospodarstva in tehnike zelo zaostрил človekov boj za obstanek, kar je močno škodovalo svobodnemu razvoju posameznikov. Razvoj tehnike zahteva od posameznika vedno manj dela za zadovoljitev potreb skupnosti. Vedno bolj nujna postaja načrtna delitev dela, ki posamezniku zagotavlja materialno varnost. Materialna varnost, a tudi prosti čas in moči, ki so mu ostale, bodo ugodno vplivale na razvoj osebnosti. Tako bo skupnost znova ozdravela; upajmo, da bodo nekoč zgodovinarji socialne bolezenske pojave našega časa razlagali kot otroške bolezni človeštva, stremečega k višjemu, ki jih je povzročil prehiter razvoj kulturnih procesov.

DRŽAVA IN POSAMEZNIKOVA VEST²

Prastaro vprašnje se glasi: kako naj ravna človek, če država zahteva od njega določena dejanja in če družba pričakuje od njega obnašanje, ki ga njegova vest zavrača kot nepravdo?

Odgovor je na dlani: docela si odvisen od družbe, v kateri živiš. Zaradi tega moraš spoštovati njene predpise. Ne morejo ti pripisovati krivde zadejanja, ki si jih storil pod prisilo in čemur se ni bilo mogoče upreti.

To je treba le jasno izreči, da lahko opazimo, kako zelo takšno pojmovanje nasprotuje običajnemu občutku za to, kar je prav. Zunanja prisila lahko v določenem smislu omili odgovornost posameznika, vendarje ne more odpraviti. Med nürnberškim procesom so takšno stališče zagovarjali kot takorekoč samoumevno.

To, kar je moralno vredno pri naših ustanovah, zakonih in običajih, izvira iz občutka za pravičnost pri neštetih posameznikih. Ustanove so v moralnem smislu brez moči,

če se ne opirajo na občutek odgovornosti pri živih posameznikih.

Zato je za skupnost pomembno, da si prizadeva za obuditev in podporo moralnega občutka odgovornosti pri posameznikih.

V našem času naravoslovce in inženirje bremeni zelo velika moralna odgovornost, ker razvoj orodij za vojaško masovno uničevanje sodi na področje njihove dejavnosti. Zato se mi zdi, da ustanovitev "Združenja za družbeno odgovornost v znanosti (Society for Social Responsibility in Science)"³ odgovarja pravim potrebam. Takšno združenje lahko posameznikom z diskusijo o problemih olajša samostojno presojanje o poti, ki so si jo izbrali. Vzajemno pomoč pa nujno potrebujejo tudi tisti, ki so zašli v težak položaj, ker sledijo glasu svoje vesti.

Dolmen Poul nabrone v pokrajini Burren je datiran v čas 4200–2900 pr. Kr.



DOBRO IN ZLO

Načelno je prav, da največjo naklonjenost občutimo do tistih, ki so največ prispevali k oplemenitenju ljudi in človekovega življenja. Toda če nadalje vprašamo, kdo je to bil, zaidemo v nemajhne težave. Pri političnih in celo pri religioznih voditeljih je večinoma prav dvomljivo, ali so povzročili več dobrega ali zla. Zato sem trdno prepričan v to, da najbolje služimo ljudem, če se ukvarjamo s plemenitimi stvarmi in jih s tem na posreden način plemenitimo. To v prvi vrsti velja za najpomembnejše umetnike, v drugi vrsti pa tudi za znanstvenike. Prav je, da človeka ne plemenitijo in bogatijo dosežki raziskav, ampak prizadevanje za razumevanje, duhovno ustvarjanje in sprejemanje. Tako gotovo ne bi bilo na mestu, če bi hoteli vrednost Talmuda presojati po njegovih intelektualnih dosežkih!

RELIGIJA IN ZNANOST

Vse, kar naredijo in iznajdejo ljudje, je namenjeno zadovoljevanju potreb, ki so jih začutili, in odpravi bolečine. To moramo imeti vselej pred očmi, kadar hočemo razumeti duhovna gibanja in njihov razvoj. Kajti čutenje in hrepenenje sta gonilni sili vsega človekovega stremljenja in ustvarjanja, naj se slednje prikazuje kot še tako vzvišeno. Katera čustva in potrebe so privedle ljudi do religioznega mišljenja in vere v najširšem smislu? Če o tem razmislimo, spoznamo, da so izvor religioznega mišljenja in doživljanja najraznovrstnejša čustva. Pri primitivnih ljudstvih religiozne predstave povzroča v prvi vrsti strah. Strah pred lakoto, divjimi živalmi, boleznijo, smrtjo. Ker imajo na tej stopnji bivanja običajno le neznamenit uvid v vzročne zveze, človekov duh sam ustvarja bolj ali manj podobna bitja, od katerih volje in delovanja je odvisno, ali doživljajo ob njih bojazen. Menijo, da jim bodo naklonjeni, če bodo ravnali in jim žrtvovali v skladu z izročili, ki se prenašajo iz roda v rod, da bi jih pomirili oz. da bi jim

postali naklonjeni. V tem smislu govorim o religiji strahu. Te ni ustvarila posebna duhovniška kasta, ampak se je z njenim nastankom bistveno utrdila; ta kasta se je izdajala za posrednico med strah zbujačim bitjem in ljudstvom ter je s tem temeljila na prevladi. Vodja ali vladar oz. privilegirani razred, ki se opira na druge dejavnike, pogosto za zagotovitev svoje posvetne vladavine, to povezuje z duhovniškimi funkcijami, obstajajo pa lahko tudi skupni interesi med politično vladajočo kasto in duhovniško kasto.

Drugi vir religioznih pojavov so socialna čustva. Oče in mati, voditelji večjih človeških skupnosti so umrljivi in zmotljivi. Hrepenenje po vodstvu, ljubezni in opori so povodi za oblikovanje socialnega oz. moralnega pojma Boga. Božja Previdnost varuje, določa, nagrajuje in kaznuje. Bog je glede na horizont človeka naklonjen življenju plemena, človeštva oz. življenju nasploh, in ga podpira; je tolažnik v nesreči in zaradi neizpolnjenega hrepenenja, varuje pa tudi duše umrlih. To je socialni ali moralni pojem Boga.

V Svetem pismu judovskega ljudstva lahko lepo opazimo razvoj od religije strahu do moralne religije. Njeno nadaljevanje je v Novem testamentu. Religije pri vseh kulturnih ljudstvih, še zlasti pri vzhodnjaških, so v glavnem moralne religije. Razvoj od religije strahu do moralne religije pomeni pomemben napredek v življenju ljudstev. Varovati se moramo pred predsodkom, da bi religije pri primitivnih ljudstvih pojmovali kot čiste religije strahu, religije pri kultiviranih pa kot čiste moralne religije. Nasprotno gre pri obojih za mešane tipe, vendar na višjih stopnjah socialnega življenja prevladuje moralna religija.

Vsem tipom je skupen antropomorfen značaj Boga. Nad takšno stopnjo religioznega doživljanja so se običajno bistveno povzpeli še zlasti bogato obdarjeni posamezniki in plemenite skupnosti. Povrh imamo še tretjo stopnjo religioznega doživetja, četudi le redko v čisti obliki – označeval jo bom kot kozmično religioznost. Temu, ki je nima, jo je mogoče

le stežka pojasniti, še zlasti, ker ji ne ustreza noben pojem boga, podobnega človeku.

Posameznik občuti ničevost človekovih želja in ciljev ter vzvišenost in čudovit red, ki se razodeva v naravi in svetu misli. Svoje individualno bivanje občuti kot neke vrste ječo, bivajoče v celoti želi doživeti kot nekaj enotnega in smiselnega. Nastavke za kozmično religijo najdemo že na zgodnejših razvojnih stopnjah, npr. v marsikaterih Davidovih psalmih in pri nekaterih prerokih. Sestavina kozmične religioznosti je veliko močnejša v budizmu, kot se lahko poučimo zlasti iz Schopenhauerjevih čudovitih spisov. – Po tej kozmični religioznosti, ki ne pozna dogem in Boga, da bi si ga predstavljali po človeški podobi, so se odlikovali religiozni geniji vseh časov. Zato ne more biti tudi nobene cerkve, katere najpomembnejši nauki bi temeljili na kozmični religioznosti. Tako prav med heretiki v vseh časih najdemo ljudi, ki so bili prežeti s to najvišjo religioznostjo; njihovi sodobniki so jih pogosto imeli za ateiste, včasih pa tudi za svetnike. S tega vidika so si blizu možje, kot so Demokrit, Frančišek Asiški in Spinoza.

Kako lahko kozmično religijo posredujemo drugim ljudem, če nima izoblikovanega pojma boga, niti ne more voditi k teologiji? Zdi se mi, da je najpomembnejša funkcija umetnosti in znanosti, da vzbujata to čustvo pri tistih, ki so zanj dojemljivi, in ga ohranjata živega.

Prispeli smo do takšnega pojmovanja odnosa znanosti do religije, ki se zelo razlikuje od običajnega. Če gledamo nanj z zgodovinskega vidika, se nagibamo k mnenju, da sta znanost in religija nepomirljiva nasprotnika, za kar je razlog zlahka razumljiv. Za tistega, ki je prepričan o vzročni zakonitosti vsega dogajanja, ideja bitja, ki posega v dogajanje na svetu, sploh ni mogoča – kajpada ob predpostavki, da zares verjame v hipotezo o vzročnosti. Za religijo strahu pri njem ni mesta, prav tako pa tudi ne za socialno oz. moralno religijo. Boga, ki nagrajuje in kaznuje, si ne more predstavljati, ker človek ravna v skladu z zunanjo in notranjo zakonito

nujnostjo, in torej z vidika Boga sploh ne bi bil odgovoren, tako kot tudi neživ predmet ni odgovoren za to, da se giba. Zaradi tega so očitali znanosti, da spodkopava moralo, vendar gotovo po krivici. Zadosti je, če etično vedenje človeka temelji na sočutju, vzgoji in socialnih vezeh in za to ne potrebuje religioznih temeljev. Bilo bi žalostno za ljudi, če bi jih morali krotiti s strahom pred kaznijo in upanjem na nagrado.

Razumljivo je torej, da so se cerkve od nekdaj bojevale proti znanosti in preganjale njene pripadnike. Po drugi strani pa trdim, da je kozmična religija najmočnejša in najplemenitejša gonilna sila znanstvenega raziskovanja. Le tisti, ki zmore presojati o neznanskih naporih in predanosti, brez katerih niso mogoči epohalni znanstveni dosežki, zmore presojati tudi o moči čustev, iz katerih lahko izvira delo, ki nima neposredne zveze s praktičnim življenjem. Kako globoka vera v razumni svetovni red in hrepenenje po dojetju četudi le neznatnega odseva razuma, ki se razkriva v tem svetu, sta morala živo prevevati Keplerja in Newtona, da sta v mnogih letih samotnega dela razkrila mehanizem nebesne mehanike! Kdor znanstveno raziskovanje v glavnem pozna le po njegovih praktičnih učinkih, zlahka povsem neprimerno razume duhovno stanje mož, ki so – obdani s skeptičnimi sodobniki – somišljenikom pokazali poti, ki so bile skozi stoletja razpršene po deželah na Zemlji. Le tisti, ki je svoje življenje posvetil podobnim ciljem, si more živo predstavljati, kaj poduhovlja takšne ljudi in jim daje moč, da kljub neštetim neuspehom ostajajo zvesti cilju. Takšne moči jimodeljuje prav kozmična religioznost. Eden od sodobnikov je po pravici dejal, da so v našem na splošno materialistično usmerjenem času pravi raziskovalci edini, ki so globoko religiozni.

RELIGIOZNOST RAZISKOVANJA

Težko boste našli globoko iščočega znanstvenega duha, ki bi bil brez takšne

posebne religioznosti. Ta se razlikuje od religioznosti pri naivnem človeku. Za slednjega je Bog bitje, čigar skrbnosti se nadeja in čigar kazni se boji – to je subliminirana oblika čustva, ki ga občuti otrok do očeta; bitje, do katerega ima tako rekoč osebni odnos, naj bo ta še tako spoštljiv.

Raziskovalec je prepričan o vzročnosti vsega dogajanja. Prihodnost mu ni nič manj nujna in določena od preteklosti. Moralno zanj ni Božja, ampak povsem človeška zadeva. Njegova religioznost je v zanesenem čudenju nad skladnostjo naravne zakonitosti, v kateri se razodeva vzvišen razum, v primerjavi s katerim je vse, kar je smiselno v človekovem mišljenju in ustvarjanju, zgolj ničev odsev. To čustvo je vodilni motiv v njegovem življenju in stremljenju, če se lahko povzpne nad hlapčevstvo sebičnih želja. Nedvomno je sorodno tistemu, ki je prevevalo religiozno ustvarjalne narave vseh časov.

IZGUBLJENI RAJ⁴

Še v sedemnajstem stoletju je znanstvenike in umetnike iz celotne Evrope trdno povezovala skupna idealistična vez, tako da je na njihovo skupno delo imelo komajda kakšen vpliv politično dogajanje. Splošna raba latinščine je še utrdila skupnost. Danes se nam zdi takšen položaj kot izgubljeni raj. Nacionalne strasti so razdejele skupnost duhov in latinski jezik, ki je nekoč vse združeval, je mrtev. Znanstveniki, ki so postali zagovorniki najradikalnejših nacionalnih tradicij, so izgubili smisel za skupnost.

Danes je osupljivo dejstvo, da so politiki, možje praktičnega življenja, postali nosilci mednarodne misli. Oni so tisti, ki so ustvarili Društvo narodov.

MIR

Resnično pomembni možje v prejšnjih generacijah so spoznali pomembnost cilja zagotoviti mednarodni mir. Zaradi razvoja tehnike v današnjem času je ta etični postulat

postal eksistencialno vprašanje za civilizirano človeštvo. Aktivna udeležba pri reševanju problema miru je postala stvar vesti, ki se ji noben človek, zavedajoč se moralne odgovornosti, ne more izogniti.

Zavedati se moramo, da močne skupine industrije, ki so udeležene pri proizvodnji orožja, v vseh državah nasprotujejo mirnemu reševanju mednarodnih spornih vprašanj in da lahko vladajoči omenjeni pomemben cilj dosežejo le, če se lahko zanesejo na to, da imajo odločno podporo večine prebivalstva. V našem času demokratične oblike vladavine je usoda ljudstva odvisna od njega samega; tega se mora zavedati vsak posameznik.

ZA ODPRAVO VOJNE NEVARNOSTI

Pri izdelavi atomske bombe sem bil udeležen zgolj z enim samcatim dejanjem: podpisal sem pismo predsedniku Rooseveltu, ki je poudarjalo nujnost izvajanja eksperimentov, da se razižče možnost izdelave atomske bombe.

Dobro sem se zavedal strahotne nevarnosti, ki jo za človeštvo predstavlja uspeh takšnega podviga. Toda verjetnost, da utegnejo Nemci isti problem reševati z upanjem na uspeh, me je prisilila, da sem naredil ta korak. Preostalo mi ni nič drugega, dasiravno sem bil sam vedno prepričan pacifist. Ubijanje v vojni po mojem mnenju ni nič kaj boljše od navadnega umora.

Toda dokler se narodi ne odločijo, da s skupnimi dejanji ne odpravijo vojne ter da svojih sporov ne rešujejo s pomočjo miroljubnih odločitev na zakonski podlagi in na zakonski podlagi ne varujejo svojih interesov, menijo, da so prisiljeni pripravljati se na vojno. Menijo, da so prisiljeni uporabljati vsa, tudi najbolj gnusna sredstva, da jih v splošni oboroževalni tekmi ne bi prehiteli drugi. Takšna pot nujno vodi k vojni, ki v današnjih razmerah pomeni vsesplošno uničenje.

V takšnih okoliščinah boj zoper sredstva nima nobenega upanja na uspeh. Pomagati moreta le radikalna odprava vojne in vojne

nevarnosti. Treba je delati za to in se odločiti za to, da se ne pustiš prisiliti k dejanjem, ki nasprotujejo temu cilju. To je za posameznika, ki se zaveda svoje socialne odvisnosti, velika zahteva. Vendar ni neuresničljiva.

Gandhi, največji politični genij v našem času, je pokazal pot in nam pokazal, kakšnih žrtev je zmožen človek, ko je spoznal pravo pot. Njegovo prizadevanje za osvoboditev Indije živo priča o tem, da je volja, ki jo vodi močno prepričanje, močnejša od navidezno nepremagljive materialne moči.

O ZNANSTVENI RESNICI

Z besedama "znanstvena resnica" ni lahko povezati nekega jasnega smisla. Smisel besede "resnica" je različen glede na to, ali gre za doživljajsko dejstvo, matematičen stavek ali znanstveno teorijo. Pod izrazom "religiozna resnica" si ne morem predstavljati sploh ničesar jasnega.

Znanstveno raziskovanje, ki podpira kavzalno mišljenje in razumevanje, zmanjšuje praznoverje. Gotovo je, da je prepričanje o razumu oz. dojemljivosti sveta, ki je sorodno religioznemu čustvu, temelj za vsako kvaliteto znanstveno delo.

Prepričanje o obstoju vzvišenega razuma, ki se razodeva v izkustvenem svetu in je povezano z globokim čustvom, tvori moj pojem Boga; običajno ga označujemo kot "panteističnega" (Spinoza).

Konfesionalne tradicije motrim le z zgodovinskega in psihološkega vidika, do njih nimam nobenega drugega odnosa.

O PONIŽANJU ZNANSTVENIKOV⁵

Ali naj za samostojen cilj svojega stremjenja izberemo spoznanje resnice, ali skromneje rečeno, zapopadenje izkustvenega sveta s konstruktivnim logičnim mišljenjem? Ali pa naj bo stremljenje po razumnem spoznanju katerekoli vrste podrejeno ciljem drugačne vrste, npr. "praktičnim"? Z golim mišljenjem ni mogoče odgovoriti na takšno

vprašanje. Toda to, kakšen odgovor bomo izbrali, bo imelo velik vpliv na naše mišljenje in vrednotenje, ob predpostavki, da ima značaj neomajnega prepričanja. Naj vam priznam: stremljenje po spoznanju mi pomeni enega od tistih samostojnih ciljev, brez katerih misleči ljudje ne morejo zavestno potrjevati bivanja.

V bistvu stremjenja po spoznanju je prizadevanje za čim boljše zapopadenje izkustvene mnogovrstnosti ter enostavnost in varčnost pritemeljnih hipotezah. V primitivnem stanju, v katerem se nahaja naše raziskovanje, je takšna končna združitev obeh ciljev stvar verjetja. Brez takšnega verjetja, po mojem, prepričanje o samostojni vrednosti spoznanja sploh ne bilo trdno in neomajno.

Takšen takorekoč religiozen odnos znanstvenika do resnice ni povsem brez vpliva na njegovo celotno osebnost. Kajti raziskovalec razen tega, karje dano v izkušnji, in miselnih zakonov, načelno nima nobene avtoritete, katere odločitve ali sporočila bi sina sebi lastila pravico, da so "resnica". Človek, ki je svoje najboljše moči posvetil objektivnim stvarem, s socialnega vidika paradoksnopostane skrajn individualist, ki se – vsaj načelno – ne zanaša na nič drugega kot na lastno sodbo. Uspešno brani mnenje, da sta se individualizem in znanstveno stremljenje v zgodovini prvikrat pojavila skupaj in ostala nerazločljiva.

Rekli bi lahko, da tako prikazan znanstvenik ni nič drugega kot gola abstrakcija, ki je na tem svetu ni iz mesa in krvi, podobno kot je *homo economicus* v klasični ekonomiji. Toda zdi se mi, da znanost, kot jo imamo danes pred seboj, ne bi mogla nastati in se ohraniti pri življenju, če ne bi znanstvenik skozi stoletja vsaj v znatnem približku zares bival v mnogih posameznikih.

Kajpada za znanstvenika nimam že vsakogar, ki se je naučil uporabljati orodja in metode, ki so posredno ali neposredno videti "znanstvena". Pač pa imam v mislih tiste, v katerih resnično živi znanstvena miselnost.

Kako dandanašnji znanstvenik sodi v socialno telo človeštva? Najbrž je nekako ponosen na to, da je delo njemu enakih,

– četudi posredno – povsem preoblikovalo gospodarsko življenje človeka indomala povsem odpravilo fizično delo. Bržkone ga teži tudi dejstvo, da so izsledki njegovih raziskav povzročili grozečo nevarnost za človeštvo, potem ko so njihovi plodovi prišli v roke brezdušnih nosilcev politične oblasti. Zaveda se, da so tehnične metode, ki slonijo na njegovem raziskovanju, vodile h koncentraciji gospodarske in s tem tudi politične moči v rokah manjšin – od njihove manipulacije je postala povsem odvisna usoda vedno bolj brezoblične množice posameznikov. Še več: koncentracija politične in gospodarske moči v maloštevilnih rokah ni povzročila le zunanje materialne odvisnosti znanstvenikov, ampak tudi od znotraj ogroža njihov obstoj, ker so z ustvarjanjem pretkanih sredstev za duševni in duhovni vpliv preprečili razvoj podmladka v neodvisne osebnosti.

Vidimo torej, da znanstvenik doživlja resnično tragično usodo. Stremeč za jasnost in notranjo neodvisnost je s svojimi malodane nadčloveškimi naporid znotraj ustvaril sredstva za svoje zaslužjenje in uničenje. Prisiljen je v to, da kot vojak žrtvuje svoje lastno življenje in uničuje tuja življenja, tudi če je sam prepričan o nesmiselnosti takšnih žrtev. Jasno vidi, da morajo zgodovinsko pogojene okoliščine, v katerih so nacionalne države postale nosilci gospodarske, politične in s tem tudi vojaške moči, voditi k uničenju vseh. Ve, da se lahko človeštvo reši zgolj v primeru, če mednarodni pravni red nadomesti golo moč. Toda prišel je že tako daleč, da suženjstvo, v katero so ga prignale nacionalne države, sprejema kot neizogibno. Ponižal se je celo do

take mere, da na ukaz pomaga izpopolnjevati sredstva za uničevanje človeštva.

Ali mora znanstvenik resnično prenašati vsa takšna ponižanja? Ali so minili časi, ko je s svojo notranjo svobodo in samostojnim mišljenjem osvetljeval in bogatil življenje ljudi? Ali ni zaradi svojega stremjenja, ki je usmerjeno zgolj na intelektualno področje, pozabil na lastno odgovornost in dostojanstvo? Na to odgovarjam: notranje svobodnega in vestnega človeka je sicer mogoče uničiti, ne pa zaslužnjiti ali iz njega narediti slepo orodje.

Če bi dandanašnji znanstvenik našel čas in pogum za to, da bi mirno in kritično pretehtal svoj položaj in svoje naloge ter bi nato ravnal v skladu s svojim razmislekom, bi se bistveno izboljšali obeti za pametno in zadovoljivo rešitev sedanjega nevarnega mednarodnega položaja.

Prevedla Tanja Pihlar

-
1. Pričujoči sestavki in zapisi so nastali ob različnih priložnostih in so bili objavljeni v različnih publikacijah. Prevedeni so iz knjige: Albert Einstein. *Mein Weltbild* (ur. Carl Seelig). Berlin: Ullstein Taschenbuch, 2010, 31. izdaja, str. 12–22, 53–54, 191–194.
 2. Objavljeno 22. 12. 1950 v reviji "Science". Povod za nastanek zapisa je bil Einsteinov pristop k združenju "Society for Social Responsibility in Science" (op. prev.).
 3. To mednarodno združenje je bilo ustanovljeno septembra 1949 v Haverfordu (Pennsylvania, ZDA) in je združevalo inženirje, tehnike, narovoslovce in zdravnike (op. prev.).
 4. Pričujoči zapis je nastal kmalu po ustanovitvi mednarodnega Društva narodov leta 1919 s sedežem v Ženevi, ki je bilo predhodnik današnje OZN (op. prev.).
 5. Zapis je nastal kot poslanica na 42. srečanju združenja "Società Italiana per il Progresso de la Scienze", ki je potekalo leta 1950 v italijanskem mestu Lucca. V angleščini je bilo prvič objavljeno jeseni 1950 v UNESCO-vem časopisu "Impact" (op. prev.).